

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN KAVRAM ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Hatice Memişoğlu
Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu
memisoglu_h@ibu.edu.tr

Emine Tarhan
Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu
emineguler00@hotmail.com

Özet

Bilginin yapı taşı olan kavramların öğretimi, anlamlı ve kalıcı öğrenme sağlamaktadır. Kavram açısından zengin olan sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin önemi ise bir adım öne çıkmakta ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öncelikle iyi birer kavram öğreticisi olmaları gerekmektedir. Bu amaçla yapılan araştırmada Sosyal Bilgiler dersinin uygulayıcısı olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine yönelik görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmış olup araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda görev yapan 13 sosyal bilgiler öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yapılarak, belli kategoriler altında toplanmıştır. Araştırma sonucunda, sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde sunuş yolunu tercih ettikleri, kavram öğretim materyallerinden en çok kavram haritasını kullandıkları ve kavram öğretiminde en çok zorlandıkları kavramların soyut kavramlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Bilgiler, kavram öğretimi, öğretmen.

OPINIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHERS ABOUT CONCEPT TEACHING

Abstract

The teaching of concepts, which are the building stones of knowledge, provides a meaningful and permanent learning. Concept teaching becomes more important in the lesson of social studies that is rich in concept and Social Studies teachers are primarily required to be good concept teachers. In this study that was conducted for that purpose; it was tried to determine the opinions of Social Studies teachers, who are the implementers of the lesson of Social Studies, about concept teaching. The opinions of teachers were determined by using qualitative research methods. Using random sampling method; the study was applied to 13 social studies teachers working at official secondary schools in the second term of the school year of 2015-2016. Semi-structured interview form was used as data collection tool. The acquired data were collected under certain categories via descriptive analysis. As a result of the study; it was determined that social studies teachers preferred presentations in concept teaching, mainly used concept maps rather than concept teaching materials and had the greatest difficulty in teaching intangible concepts in concept teaching.

Keywords: Social Studies, Concept Teaching, Teacher.

GİRİŞ

Eğitim, kişide yaşantı yoluyla istendik davranışlar meydana getirme sürecidir. Toplumlar için eğitim vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bir toplumun veya ülkenin her yönden ileri seviyelere ulaşması hiç kuşkusuz iyi bir eğitim sistemi ile olur. Hele ki bilgi çağını yaşadığımız bu dönemde eğitimin en önemli işlevi bilgiye ulaşma yollarını ve bilginin nasıl kullanılacağını öğretmek olmuştur. Bilginin sürekli artarak çoğalması, geleneksel yöntemde yapıldığı gibi öğrencilere salt bilgi yüklemeyi imkânsızlaştırmış, dolayısıyla öğrencilerin, öğrendikleri bilgiyi yapılandırarak yeni öğrenmeler elde etmelerini sağlayan eğitim modelleri oluşturulmuştur. Bu sayede öğrenilen bilgiler anlamlı ve kalıcı olmaktadır. Anlamlı ve kalıcı öğrenme, uygun öğretim yöntem ve teknikleri ile kavramların ve kavramlar arası ilişkilerin gösterilmesiyle mümkün olmaktadır. Çünkü kavramlar bilginin yapı taşlarını, kavramlar arası ilişkiler ise bilimsel ilkeleri oluşturur (Çolak, 2010). Kavramlar, insan zihninde anlaşılan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi formudur (Yel, 2012; Ülgen, 2001). Merrill (1983)'e göre ise kavramlar insan düşüncesinin yapı taşlarıdır. Nesne veya olayların gözlenebilen özelliklerinin toplamından oluşurlar.

Kavramlar belli bir konuda birçok bilgiyi düzenleyen ve birleştiren unsurlardır. Eğitim, çoğu zaman, kavramların öğretilmesiyle ilgilidir. Coğrafya, sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, tarih, vs. disiplinlere ait temel kavramlar bilgisi olmadan, kim olduğumuzu ve yaşadığımız dünyanın ne olduğunu anlamamız büyük oranda sınırlandırılmış olacaktır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005). Kavramlar nasıl ki bilginin yapı taşları ise, kavram öğretimi de eğitimin yapı taşıdır. Öğrencilerin kalıcı bir öğrenme ile bilgiyi transfer edebilmeleri iyi bir kavram öğretimi ile mümkün olmaktadır.

Kavramların öğretiminde sunuş ve buluş yolu ile kavram öğretimi yöntemleri kullanılmaktadır. Geleneksel (sunuş yoluyla) kavram öğretimi; kavramın verilmesi, kavramın tanımının verilmesi, kavramın tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin verilmesi ve kavrama dâhil olan ve olmayan örneklerin verilmesi basamaklarından oluşur. Kavram öğretiminde kullanılan geleneksel yöntemin, kavramları öğrenmede ve öğretmede yeterince etkili olduğunu söylemek zordur. Çünkü birçok kavramın öğretiminde yaşanan sıkıntı, onların kesin bir sözel tanımının yapılamamasından kaynaklanmaktadır (Çaycı, 2007). Kavram öğretiminde uygulanan daha yeni sayılabilecek diğer bir yöntem de, öğrencinin kavramı en iyi anlatan örnekten hareket ederek bir genellemeye ulaşmasını sağlamaktır. Bu yöntemde öğrencinin kavramla ilgili birçok örneği inceleyerek tanımlayıcı nitelikleri bulması ve bu yolla genellemeye gitmesi sağlanır. Deneyimlerden genellemeye gitme süreciyle öğretim, aşağı yaş düzeylerinde; tanımlarla kavram geliştirme ise yukarı eğitim düzeylerinde daha etkili olabilir (MEB, 2005). İlkokul çocuklarının gelişim özellikleri dikkate alındığında geleneksel yöntemle yapılan kavram öğretiminin başarılı olacağı düşünülemez. İlkokul öğrencilerinin genellemelere ulaşarak bilgiyi anlamlandırmalarını sağlayan buluş yoluyla kavram öğretimi, öğrenmeleri başarılı kılar. Modern (buluş yoluyla) öğrenme modeli ise J.S. Bruner tarafından geliştirilmiştir. Bruner'e göre öğrencinin öğrenmeye aktif katılımı ancak buluş yolu ile öğretimle mümkündür. Öğrenci; kendi deneyimleri yoluyla yaparak, yaşayarak, çevresiyle etkileşime girerek öğrenir (Çolak, 2010). Buluş yoluyla kavram öğretimi ise kavramı en iyi anlatan örnekle başlanması, kavramı niteleyen diğer örneklerin verilmesi, kavrama dahil olan örneklerden hareketle o kavramın ortak özelliklerinin buldurulması, genellemeye gidilmesi, kavrama dahil olmayan örneklerin verilmesi ve kavrama dahil olmayan örneklerden hareketle, o kavramın ayırt edici özelliklerinin buldurulması basamaklarından oluşur (Kaptan, 1999).

Değişik sosyal ve beşeri bilimlerin içerik ve yöntemini kullanan Sosyal Bilgiler, içerisinde barındırdığı bu çeşitliliği öğrenciye sunmada pedagojik özellikleri göz önünde bulundurmalı; öğrenci seviyesinde, öğrencinin ilgi ve isteğini canlı tutacak bir şekilde öğrenme yaşantılarına sahip olmalıdır (Zarrillo, 2008). Öğrencilerin Sosyal Bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenebilmesi ve toplumsal problemleri çözebilmesi için temel kavramları çok iyi kazanması gerekir. (Erden, Tarihsiz:49). Sosyal Bilgiler öğretiminde, kavramların öğrenilmesini, öğretimin odak noktası olarak belirlemenin birçok faydası vardır: Öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumlu etki sağlar. Öğrenme ve hatırlamayı basitleştirir. İletişimi kolaylaştırır. Öğretimi kişiselleştirir. Gerçek ve yanlış algılamayı ayırt etmeye yardımcı olur. Karmaşık anlamaya yardımcı olur. Problem çözme ve akıl yürütme becerisini geliştirir (Doğanay, 2002:277).

Sosyal Bilgiler dersinde öğretilmesi hedeflenen kavramlar incelendiğinde 4.sınıflarda 91 adet, 5.sınıflarda 121 adet, 6.sınıflarda 124 adet ve 7.sınıflarda ise 121 adet kavramın bulunduğu görülmektedir. Kavramlar sınıf seviyelerine uygun olarak giriş, geliştirme ve pekiştirme aşamalarına göre kazandırılmaktadır. Bu yüzden bir kavramın öğretiminde mutlaka ön bilgilerin kontrol edilmesi, giriş seviyesi kazandırılmadan geliştirme, geliştirme seviyesi kazandırılmadan pekiştirme seviyesine geçilmemelidir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinin amaçlarının gerçekleşebilmesi için, programda yer alan çok sayıdaki kavramın, her öğrencinin zihninde aynı anlam oluşturabilecek şekilde geliştirilmesi gerekir (Doğanay, 2002).

Yapılan çalışmalara bakıldığında; kavram öğretimiyle ilgili Sosyal Bilgilerde kavramlara erişim düzeyi ve kavram yanılığının tespit edilmesine yönelik çalışmalar (Baloğlu Uğurlu, 2005; Ulusoy ve Yanpar Yelken, 2009; Bitlisli, 2014; Kılıçoğlu, 2011; Çakmak, 2006; Akdağ, 2010; Doğan, 2007; Aycan 2010); kavram bulmacası, kavram karikatürü, kavram haritası vb. tekniklerin başarıya etkisini ölçen deneysel çalışmalar (Gencer, 2006; Çolak, 2010; Tokcan ve Alkan, 2013; Özdoğan, 2008; Akengin ve İbrahimioğlu; 2010; Kızıl, 2015; Kısa, 2007; Akyol Gök, 2014; Süer, 2010), program içeriği ile ilgili çalışmalar (Ciritci, 2012; Eroğlu, 2008) ve kuramsal (Tural, 2011) araştırmaların olduğunu görmekteyiz. Diğer alanlarda ise yine kavram bulmacası, kavram karikatürü, kavram haritası vb. tekniklerin kullanımına yönelik (Çolakoğlu, 2006; Novak, Gowin & Johansen, 1983; Kocaarslan, 2012; Kılıç ve Sağlam, 2004; Coştu, Karataş ve Ayas, 2003; Çaycı, 2007; Deniz, 2003), öğretmenlerin kavram öğretimi, kavram yanılıklarını saptama ve giderme çalışmaları (Güneş, Dilek, Demir, Hoplan ve Çelikoğlu, 2010; Coştu, Ayas ve Ünal, 2007), program içeriği ile ilgili çalışmalar (Gündoğdu, 2012) ve kavram öğretimine ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin alındığı (Tütüncü, 2008) çalışmalar yapılmıştır.

Yapılan çalışmalar genelde kavram yanılıkları ve kavram öğretim tekniklerinin ele alındığı nicel ve deneysel araştırmalardır. Yapılan literatür taramasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin alındığı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Çok disiplinli bir ders olan sosyal bilgiler dersinde çok sayıda kavramın bulunması ve bu kavramların birçoğunun soyut kavramlar olması kavram öğretimi açısından öğretmenlere büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öncelikle iyi birer kavram öğreticisi olması gerekmektedir. Aksi halde bilginin taşıyan kavramların iyi öğrenilememesi eğitimin amacına ulaşamamasına neden olacaktır. Bu amaçla bu çalışma, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin,

1. Kavram tanımı ve Sosyal Bilgiler öğretiminde yeri ve önemine,
2. Kavram öğretiminde uygulamalara (izledikleri aşamalara, yöntemlere-tekniklere ve değerlendirmeye)
3. Kullandıkları kavram öğretim ölçme çeşitlerine, öğretim sırasına ve yararlanma nedenlerine,
4. Kavram öğretiminde en zorlandıkları ünite/konulara,
5. "Kavram Yanılıkları" gördüğü kavramlara,
6. Kavram öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerini değerlendirebilmek için nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni, bilinen; ancak aynı zamanda tam anlamıyla kavranamayan olguları araştırmayı amaçlayan çalışma biçimidir. Algılar, yönelimler ve kavramların araştırılması bu çalışma desenine uygundur (Yıldırım ve Şimşek, 2006:72). Olgu bilim araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır.

Katılımcılar

Bu çalışmada, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Bolu ilinde ortaokullarda görev yapan 13 Sosyal Bilgiler öğretmenlerine görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmada seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada katılım gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Tablo 1’de katılımcıların betimsel özellikleri yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Betimsel Özellikleri

		Frekans	%
Cinsiyet	Bayan	5 (Ö2, Ö6, Ö9, Ö12, Ö13)	38,46
	Erkek	8 (Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11)	61,54
	Toplam	13	100,00
Kıdem	0-5 Yıl	2 (Ö2, Ö5)	15,38
	6-10 Yıl	2 (Ö4, Ö13)	15,38
	11-15 Yıl	7 (Ö1, Ö3, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11)	53,85
	16-20 Yıl	2 (Ö7, Ö12)	15,38
	Toplam	13	100,00
Mezun Olunan Üniversite	Gazi Ü.	3 (Ö6, Ö8, Ö10)	23,08
	Abant İzzet Baysal Ü.	2 (Ö2, Ö11)	15,38
	Afyon Kocatepe Ü.	1 (Ö13)	7,69
	Atatürk Ü.	1 (Ö12)	7,69
	Celal Bayar Ü.	1 (Ö7)	7,69
	İstanbul Ü.	1 (Ö1)	7,69
	Karadeniz Teknik Ü.	1 (Ö5)	7,69
	Marmara Ü.	1 (Ö3)	7,69
	Ondokuz Mayıs Ü.	1 (Ö9)	7,69
	Süleyman Demirel Ü.	1 (Ö4)	7,69
	Toplam	13	100,00
Mezun Olunan Bölüm	Sosyal Bilgiler Öğr.	11 (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö13)	84,62
	Tarih Öğretmenliği	2 (Ö9, Ö12)	15,38
	Toplam	13	100,00
İlgili Hizmet içi Eğitim Alma Durumu	Hiç	11 (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13)	84,62
	Bir Kez	2 (Ö6, Ö12)	15,38
Toplam	13	100,00	

Tablo 1’ de görüldüğü gibi, 5 bayan, 8 bay olmak üzere 13 Sosyal Bilgiler öğretmeni araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların yarısından fazlası kıdem olarak 11 yıl ve üzerinde bir kıdeme sahip olup tecrübeli oldukları söylenebilir. Mezun olunan üniversiteler, farklı coğrafi bölgelerde bulunduğundan araştırma verileri için çeşitlilik sağlamıştır. Mezun oldukları okul türü bakımından ise katılımcıların tamamına yakınının Sosyal Bilgiler öğretmenliğinden mezun olduğu, iki katılımcının ise Tarih öğretmenliğinden mezun olduğu görülmektedir. Kavram öğretimine yönelik hizmet içi eğitim ise sadece iki katılımcı tarafından bir kez alınmıştır. Diğer katılımcılar konu ile ilgili hizmet içi eğitim almamıştır.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında görüşme formu yaklaşımı kullanılmıştır. Belirli bir forma dayalı görüşme, daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Görüşme formunda bulunan sorular ilgili alan yazına göre hazırlanmıştır. Uzman görüşü alınarak forma son hali verilmiştir. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların betimsel özelliklerine dayalı sorular, ikinci bölümde kavram öğretimine yönelik 10 adet açık uçlu soru bulunmaktadır. Görüşme formunda yer alan sorular hakkında öğretmenler bilgilendirilmiş ve ayrıntılı cevaplamaları istenmiştir. 13 Sosyal Bilgiler öğretmeniyle yarım saat süreyle öğretmenler odasında görüşülmüş ve çalışma verilerini görüşme formlarından elde edilen bilgiler oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Verilerin analiz edilmesi için ilk önce görüşme formları Ö1, Ö2, Ö3 şeklinde kodlanmıştır. Daha sonra formlar birkaç kez okunup anlaşıldıktan sonra elde edilen veriler belirli kategoriler altında toplanmıştır. Elde edilen kategorilerin frekansa

göre yüzdelik hesaplamaları yapılmıştır. Bazı problem cümlelerine katılımcılar birden fazla cevap verdikleri için toplam frekans sayısı katılımcı sayısından fazla görünmekle birlikte yüzdelik hesaplamalar katılımcı sayısına göre hesaplanmıştır. Belirtilen her görüşün hangi katılımcıya ait olduğu ise frekans değerinin yanında parantez içinde belirtilmiştir. Güvenirliği sağlamak için bir hafta sonra formlar tekrar okunarak oluşturulan kategoriler gözden geçirilmiş ve uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşüyle kategorilerin uygun olduğu kanısına varılmıştır. Betimsel analizin kullanıldığı araştırmalarda görüşülen bireylerden doğrudan alıntılara yer vermek geçerlilik için önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu nedenle sık sık katılımcıların belirttiği görüşleri temsil ettiği düşünülen örneklerden birkaçı olduğu gibi değişiklik yapılmadan sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşleri tablolar şeklinde gösterilerek yorumlanmıştır.

1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Tanımı ve Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeri -Önemine İlişkin Bulgular

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Tanımlamaları

Kavramın Tanımı	f	%
Olguları karşılayan kelimeler	4 (Ö3, Ö6, Ö10, Ö13)	30,77
Konunun anahtar kelimeleri	4 (Ö1, Ö7, Ö8, Ö12)	30,77
Nesnelere genel adı	2 (Ö2, Ö9)	15,38
Herhangi bir tanım yapmayan	3 (Ö4, Ö5, Ö11)	23,08
Toplam	13	100,00

Kavram tanımını, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin 4'ü kavramı, olguları karşılayan kelimeler şeklinde tanımlarken, 4'ü de konunun anahtar kelimeleri şeklinde cevap vermiştir. 3'ü ise herhangi bir tanım yapmamıştır.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Kavram Öğretiminin Sosyal Bilgiler Eğitimi İçin Önemi

Kavram Öğretiminin Sosyal Bilgiler Eğitimindeki Yeri ve Önemi	f	%
Etkili bir öğretim süreci sağladığından önemlidir.	7 (Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö8, Ö10, Ö11)	53,85
Sosyal bilgilerde çok sayıda kavram olduğu için önemlidir.	2 (Ö2, Ö6)	15,38
Kavram öğretimi, öğrenmelerin ilk basamağı olduğundan önemlidir.	1 (Ö13)	7,69
Soyut ifadelerin somutlaştırılmasını sağladığından önemlidir.	1 (Ö1)	7,69
Konuyla ilgisiz cevap	4 (Ö3, Ö7, Ö9, Ö12)	30,77

Tablo 3'e göre kavram öğretiminin Sosyal Bilgiler eğitimindeki yeri için ise katılımcıların büyük çoğunluğu kavram öğretiminin etkili bir öğretim süreci sağlayacağını ifade etmiştir.

Katılımcıların kavram ve kavram öğretiminin Sosyal Bilgiler eğitimindeki yeri ve önemi için verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir: "Bir konuyu açıklamaya yarayan anahtar kelimeler olarak tanımlanabilir. Kavram öğretimi sayesinde özellikle soyut ifadelerin somutlaştırılması sağlanmaktadır. Ayrıca öğrencilerin derse hazır bulunuşlukları da artmaktadır. Böylece dersi anlamaları kolaylaşmaktadır." (Ö1). "Kavram belirli ortak özelliği olan nesnelere verilen isimdir. Sosyal bilgiler dersi birçok bilim dalıyla ilişkili olduğu için (antropoloji, ekonomi, coğrafya, felsefe, vatandaşlık vs.) kavram açısından da oldukça zengin. Bu bakımdan programın amaçlarına ulaşılabilmesi için de öğrencilere belirli kavramların öğretilmesi önemlidir. Sosyal bilgiler dersinde ezber dayalı öğretimden kurtulmak için kavram öğretimi oldukça önemlidir." (Ö2).

2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretiminde Uygulamalara (izledikleri aşamalara, yöntemlere- tekniklere ve değerlendirmeye) Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

2.1. Uygulamada hangi aşamalara dikkat ederek kavram öğretimi yapılmaktadır? Açıklayınız.

Katılımcıların derslerde yaptıkları uygulamalara bakıldığında büyük çoğunluğun (Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö8, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13) kavram öğretiminde sunuş yolunu, iki tane katılımcının ise (Ö3, Ö6) buluş yolunu kullandığı görülmektedir. İki katılımcı (Ö7, Ö11) ise konu ile ilgili cevaplar vermiştir. Dikkat ettikleri noktalar ise öğretimin öğrenci seviyesine uygun olmasıdır. Katılımcıların Bu yöntemleri kullanırken gerçekleştirdikleri basamaklar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi Aşamaları

Kavram Öğretiminin Aşamaları	f	%
Ön bilgilerin kontrol edilmesi	7 (Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö13)	53,85
Açıklama Yapma	4 (Ö1, Ö10, Ö12, Ö13)	30,77
Tanımlama Yapma	4 (Ö2, Ö9, Ö10, Ö12)	30,77
Günlük hayatla ilişkilendirme ve örnek verme	4 (Ö2, Ö5, Ö8, Ö9)	30,77
Kavram haritası vb. tekniklerden yararlanma	3 (Ö2, Ö6, Ö9)	23,08
Öğrencilerin tanımlaması ve örnek vermesi	2 (Ö2, Ö8)	15,38
Dikkat Çekme	2 (Ö6, Ö13)	15,38
İpucu	1 (Ö3)	7,69
Tümevarım	1 (Ö3)	7,69
Tekrar	1 (Ö12)	7,69
Değerlendirme	1 (Ö10)	7,69
Aşamaları bilmiyorum	2 (Ö7, Ö11)	15,38

Tablo 4'e bakıldığında katılımcıların kavram öğretiminde ön bilgilerin kontrol edilmesine önem verdiği anlaşılmaktadır. Daha sonra açıklama yapma, tanımlama yapma ve günlük hayatla ilişkilendirerek örnek verme basamakları gelmektedir. İpucu, tümevarım, tekrar ve değerlendirme ise birer katılımcı tarafından belirtilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden bazıları şunlardır: *"Kavramın anlamını kendilerinin bulması için öncelikle kavramı açıklayacak parçacıkları ipucu olarak veririm. Daha sonra bunlar arasındaki bağlantıyı kurmalarını sağlayarak kavramın anlamını kendi kelimeleri ile yaparlar. Bu onların daha iyi öğrenmelerini sağlamaktadır."* (Ö3). *"Kavramın bilinip-bilinmediği ile ilgili genel durumu kontrol ederim. Bilen öğrencilere açıklama yaptırım. Günlük hayattan örneklerle kavramalarını beklerim. Cümle içinde kullanmalarını isterim."* (Ö8). *"Kavramı tanımlayarak, somut verilerle ilişkilendirmeye çalışırım. Örneklendirmeye çalışırım. Kavram haritası kullanırım."* (Ö9)

2.2. En etkili kavram öğretme yöntemleri sizce nelerdir?

Tablo 5: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Kavram Öğretiminde Etkili Yöntemler

Kavram Öğretim Yöntem ve Teknikleri	f	%
Kavram Haritası, Zihin Haritası vb. teknikler	6 (Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö9, Ö10)	46,15
Günlük hayatla ilişkilendirme ve örnek verme	4 (Ö5, Ö8, Ö10, Ö12)	30,77
Açıklama Yapma	3 (Ö10, Ö11, Ö12)	23,08
Tartışma	1 (Ö1)	7,69
Yaparak Yaşayarak Öğrenme	1 (Ö4)	7,69
Ön Bilgilerin Kontrolü	1 (Ö8)	7,69
Hikayeleştirme	1 (Ö13)	7,69
Gruplandırma	1 (Ö6)	7,69
Doğrudan Öğretme	1 (Ö7)	7,69

Tablo 5'e bakıldığında elde edilen verilerden Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde en çok kavram haritası, zihin haritası vb. tekniklerin etkili olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Bununla birlikte her kavram için farklı yöntemlerin kullanılmasının gerektiği de belirtilmiştir. Katılımcıların etkili gördüğü bir başka yöntem ise günlük hayatla ilişkilendirme ve örnek vermedir. Tartışma, yaparak yaşayarak öğrenme gibi öğrencilerin aktif olduğu yöntemler ise birer katılımcı tarafından belirtilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden bazıları şunlardır: *"En etkili diye bir şey yok bence çünkü her bir yöntem yerinde kullanıldığı zaman en etkilidir. Ama kavram haritaları, balık kılıcı, kavram karikatürlerini kullanmak diğerlerine göre daha çok amaca hizmet ediyö. Çünkü bu yöntemler hem öğretim hem de kavram yanlışlarını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Kavram haritaları değerlendirme amaçlı da kullanıyorum."* (Ö2). *"Anlam çözümüleme tablosu. Anlam çözümüleme tablolarının özellikle dersimizde daha etkileyici olduğunu düşünüyorum. Çünkü grup bilgileri çok fazla, İlk Türk Devletleri ya da Anadolu'da kurulan İlk Çağ Uygarlıkları ile ilgili bilgileri toplu olarak öğrenci görüp tekrar etme şansına sahip olabilmekte."* (Ö6)

2.3. Kavram öğretiminde en çok kullandığınız yöntemler- teknikler – stratejiler nelerdir?

Bir önceki sonuca paralel olarak katılımcılar, kavram öğretiminde etkili olduklarını düşündükleri kavram haritası, zihin haritası vb. teknikleri kullandıklarını belirtmişlerdir. İkinci sırada ise soru-cevap yöntemi yer almaktadır. Bunlardan başka açıklama yapma, sunuş yolu ile öğretim, buluş yolu ile öğretim, örneklendirme ve tanımlama yaptıkları da belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin konuyla ilgili cevaplarından bazıları şöyledir: *“Soru- cevap yöntemidir. Soru cevap yaparak öğrencilerin bilgi seviyesini yakalayabilir ve ders anlatım stratejimi buna göre seçebilirim.”* (Ö1).

“Zihin haritasını kullanırım. Çünkü bu kavramı parçalara ayırarak çözümlene yapabilmemizi sağlar.” (Ö3).

“Tanımlama, Açıklama, Örneklendirme, Soru-Cevap.” (Ö10). *“Kavram haritaları, yapılandırılmış grid, bulmaca ve kavram karikatürlerini kullanırım.”* (Ö13).

Tablo 6: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimini Değerlendirme Uygulamaları

	f	%
Ders Esnasında ve Ders Sonunda	5 (Ö1, Ö2, Ö9, Ö10, Ö12)	38,46
Soru-Cevap Şeklinde		
Ünite Sonunda	6 (Ö1, Ö6, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13)	46,15
Ünite Değerlendirme Testi (3)		
Sınavlar (2)		
Bulmaca, Kavram Haritası vb. İle (1)		
Öğrencilerin Tanımlamaları İle	3 (Ö3, Ö5, Ö9)	23,08
Boşluk Doldurma	2 (Ö3, Ö8)	15,38
Bulmaca	1 (Ö4)	7,69
Doğru-Yanlış Testi	1 (Ö4)	7,69
Tam Olarak Değerlendirilememektedir	1 (Ö11)	7,69
Konuyla İlgisiz Cevap	1 (Ö7)	7,69

2.4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimini Değerlendirme Uygulamaları

Tablo 6'ya göre; Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin 5'i kavram öğretimini, ders esnasında ve ders sonrasında soru-cevap yöntemiyle değerlendirmektedir. 6'sı ise ünite bittiğinde ünite değerlendirme testleri ve sınavlar aracılığıyla değerlendirdiğini belirtmiştir. Bunlardan başka öğrencilerin tanımlamaları, boşluk doldurma ile de değerlendirdikleri ifade edilmiştir. Belirtilen görüşlerden bazıları şöyledir: *“Öğrencileri öğretim sürecinde ve sonrasında sürekli değerlendiriyorum böylece anında düzeltme imkanı da sağlamış oluyorum.”* (Ö2). *“Kavramın anlaşılıp anlaşılmadığını soru-cevap şeklinde sınavlarda ve örneklendirme yolu ile anlamaya çalışırım.”* (Ö9). *“Ünite içerisinde soru cevap. Ünite sonlarında bulmaca ve kavram haritası.”* (Ö10).

3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kullandıkları Kavram Öğretim Ölçme Çeşitlerine, Öğretim Sırasına ve Yararlanma Nedenlerine İlişkin Bulgular

3.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin ders işleniş sırasında ve sınavlarında kavram öğretim çeşitlerinin (ölçme materyallerinden) yararlanma durumları

Tablo 7: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yararlandıkları Kavram Öğretim Materyalleri

Kavram Öğretim Materyalleri	f	%
Kavram Haritası	7 (Ö2, Ö3, Ö5, Ö9, Ö11, Ö12, Ö13)	53,85
Bulmaca	5 (Ö2, Ö4, Ö9, Ö10, Ö13)	38,46
Balık Kılıçığı	4 (Ö2, Ö4, Ö5, Ö6)	30,77
Eşleştirme	2 (Ö8, Ö9)	15,38
Kavram Ağları	1 (Ö2)	7,69
Zihin Haritası	1 (Ö3)	7,69
Anlam Çözümlene Tablosu	1 (Ö6)	7,69
Yapılandırılmış Grid	1 (Ö13)	7,69
Boşluk Doldurma	1 (Ö8)	7,69
İlgisiz Cevap	1 (Ö7)	7,69

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, kavram öğretimi materyallerinden en çok kavram haritasını kullandıklarını belirtmişlerdir. Daha sonra bulmaca ve balık kılıcı gelmektedir.

3.2. Sosyal Bilgiler öğretmenleri kavram öğretiminde kavramları açıklama sırası ve kavram haritası kullanma durumları

Tablo 8: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavramları Açıklama ve Kavram Haritası Kullanma Durumları

		f	%
Kavramları Açıklama Durumu	Ders Başında	6 (Ö1, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö13)	46,15
	Yeri Geldikçe	6 (Ö2, Ö3, Ö5, Ö9, Ö11, Ö12)	46,15
	Ders başında ve Yeri Geldikçe	1 (Ö10)	7,69
	Toplam	13	100,00
Kavram Haritası Kullanma Durumu	Ders Başında	2 (Ö3, Ö7)	15,38
	Ders Ortasında	2 (Ö4, Ö13)	15,38
	Ders Sonunda	2 (Ö6, Ö10)	15,38
	Yeri Geldikçe	7 (Ö1, Ö2, Ö5, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12)	53,85
	Toplam	13	100,00

Tablo 8'e bakıldığında araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yarısının kavramları ders başında, yarısının ise yeri geldikçe açıkladığı görülmektedir. Kavram haritalarını ise katılımcıların %53,85'i yeri geldikçe kullanmaktadır.

3.3. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram haritalarından yararlanma nedenleri

Tablo 9: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Haritalarından Yararlanma Nedenleri

	Frekans	%
Konuların daha iyi anlaşılmasını ve etkin öğrenmeyi sağlar	10 (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12)	76,92
Konunun somutlaşmasını sağlar	3 (Ö2, Ö3, Ö4)	23,08
Konunun bir bütün olarak görülmesini sağlar	3 (Ö2, Ö13)	23,08
Öğrenmelerde kalıcılık sağlar	2 (Ö3, Ö8)	15,38
Kavramlar arası ilişkilerin görülmesini sağlar	1 (Ö2)	7,69
Kelime dağarcığını geliştirir	1 (Ö2)	7,69
Zaman ve emek tasarrufu sağlar	1 (Ö7)	7,69

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre 10 görüş kavram haritalarını, konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayarak etkin bir öğretim süreci gerçekleşmesi nedeniyle kullandıklarını belirtmiştir. Konunun bir bütün olarak görülmesini ve somutlaşmasını sağlaması, öğrenmelerde kalıcılık sağlaması ise kavram haritalarının kullanımı için diğer nedenlerdendir. Belirtilen görüşlerden bazıları şöyledir: "Görsel olması konuyu anlama da yardımcı olmaktadır." (Ö4). "Öğrencilere etkili öğrenmeyi sağlayabilmektedir..." (Ö5)

4. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde en zorlandığı ünite/konu/kavramlar hangileridir?

Tablo 10: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretiminde En Zorlandığı Ünite, Konu ve Kavramlar

	Frekans	%	
Üniteler	Demokrasinin Serüveni	4 (Ö1, Ö3, Ö9, Ö10)	30,77
	Bir Ülke Bir Bayrak	3 (Ö2, Ö10, Ö13)	23,08
	İpek Yolunda Türkler	1 (Ö5)	7,69
	Yaşayan Demokrasi	1 (Ö10)	7,69
	Ülkemizde Nüfus	1 (Ö11)	7,69
	İletişim	1 (Ö11)	7,69
Konular	Atatürk'ü Anlamak	2 (Ö6, Ö8)	15,38
	Hak Görev Sorumluluk	1 (Ö1)	7,69
	Kurultaydan Büyük Millet Meclisine	1 (Ö3)	7,69
	Yönetim Şekilleri	1 (Ö2)	7,69
	Merkezi Yönetim	1 (Ö2)	7,69
	Kültürel Özelliklerimiz	1 (Ö8)	7,69
	Nüfus Dağılışı	1 (Ö11)	7,69

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde en çok zorlandığı ünitelerin tarih ve vatandaşlık konuları olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri bu ünitelerde zorluk çekmelerinin nedenlerini ise soyut konular olması, öğrenci seviyesine uygun olmaması, öğrencilerin ön bilgilerinin yetersiz olması ve örnek bulmakta zorlanması olarak belirtmiştir. Kavramlardan, egemenlik ve bağımsızlık kavramlarında ise anlamlarının birbirine karışması zorluk olarak belirtilmiştir.

Öğretiminde zorluk çekilen kavramlar ise şöyledir:

Vatandaşlık konuları ile ilgili kavramlar: Tüzük, Yönetmelik, Siyasi Güç, Demokrasi, Kamu, Katılım, Kamuoyu, Hukuk Kuralları, Teşkilat, Yerel Yönetim, Anayasa, Yasa, Vatandaş, Yasama, Yürütme, Yargı, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu.

Tarih konuları ile ilgili kavramlar: Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik, Laiklik, Din, Ulus, Egemenlik, Bağımsızlık, Milli Egemenlik, Milli Bağımsızlık, İnkılap, Devletçilik.

Coğrafya konuları ile ilgili kavramlar: Kültür, Sanat, Yöre, Nüfus.

Katılımcıların 2'si ise (Ö4, Ö7) kavram öğretiminde zorluk çektikleri herhangi bir ünite, konu veya kavram belirtmemiştir.

5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Kavram Yanılgıları” Gördüğü Kavramlar ve Konu Başlıklarına İlişkin Bulgular

Kavram yanılgılarının olduğu konu başlıklarının tarih, vatandaşlık ve coğrafya konuları olduğu belirtilmiştir. Tarih ve vatandaşlık konularında; yönetim şekilleri, merkezi yönetim, yasa, anayasa, tüzük, yönetmelik, kamu, kamuoyu, teşkilat, demokrasi, teokrasi, yazılı kurallar, yasama, yürütme, Atatürk İlkeleri, egemenlik, bağımsızlık, çoğunluk, çoğulculuk, ilke, inkılap; coğrafya konularında ise delta, havza, haritaların dili, dünyanın şekli, enlem, boylam, ölçek, nüfus, nüfus yoğunluğu, ithalat, ihracat kavramlarında, soyut olmaları, isimlerinin birbirine benzemesi ve günlük hayatla ilişkilendirmede zorluk çekilmesi gibi nedenlerle kavram yanılgıları oluştuğu belirtilmiştir. Belirtilen görüşlerden bazıları şöyledir: *“Tarihte Yönetim şekilleri, merkezi yönetim konularında çok fazla kavram yanılgıları var öğrencilerin (yasa, anayasa, tüzük, yönetmelik, kamu, teşkilat, demokrasi, teokrasi vs.) coğrafyada delta, havza. Vatandaşlık kamuoyu, kamu, yazılı kurallar.”* (Ö2).

*“İhracat ve ithalat kavramları ----- İsimlerin benzerliği
Kamuoyu ----- Soyut bir kavram olması
Çoğunluk, çoğulculuk (8. Sınıf) ----- İsim benzerliği, çok kullanılan kavramlar değil.
İlke-inkılap (5.sınıflar için) ----- Soyut kavramlar olması.”* (Ö13).

6. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bulgular

6.1. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde karşılaştıkları sorunlar

Tablo 11: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimde Karşılaştıkları Sorunlar

Kavram Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar	f
Örneklendirmenin ve somutlaştırmanın yeterince yapılamaması	3 (Ö2, Ö9, Ö13)
Kavramların öğrenci seviyesine uygun olmaması	2 (Ö1, Ö6)
Ön bilgilerin ve kavram yanılgılarının tespit edilmemesi	1 (Ö2)
Ders kitaplarında kavram haritalarına çok fazla yer verilmemesi	1 (Ö2)
Kavram öğretim yöntemlerinin zaman alması	1 (Ö11)
Öğrencilerin fazla kitap okumaması	1 (Ö8)

6.2. Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri şu önerilerde bulunmuşlardır:

Tablo 12: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimine Yönelik Önerileri

Öneriler	f
Özellikle soyut kavramlarda bol örnek ve görsel materyal kullanılmalı ve günlük hayatla ilişkilendirme yapılmalıdır	3 (Ö2, Ö13, Ö9)
Kavramlar öğrenci seviyelerine uygun olarak seçilmelidir	2 (Ö1, Ö5)
Ön bilgiler ve kavram yanlışları tespit edilmeden yeni öğrenmelere geçilmemelidir	1 (Ö2)
Ders kitaplarında kavram haritaları vb. materyale bolca yer verilmelidir	1 (Ö2)
Kavram öğretimi için özel materyaller geliştirilmelidir.	1 (Ö11)

Yukarıda görüldüğü gibi, sosyal bilgiler öğretmenleri kavram öğretiminde örneklendirme ve somutlaştırmanın yeterince yapılmaması, kavramların öğrenci seviyesine uygun olmaması, önbilgilerin ve kavram yanlışlarının tespit edilmemesi gibi sorunlar olduğunu belirtmişlerdir. Çözüm için ise kavramların öğrenci seviyesine uygun seçilmesi, kavram yanlışları giderilmeden yeni öğrenmelere geçilmemesi, soyut kavramlar için bol örnek ve görsel materyal kullanılması gerekliliği gibi önerilerde bulunmuşlardır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kavramın tanımına, sosyal bilgiler öğretmenlerinin 4'ü kavramı, olguları karşılayan kelimeler; 4'ü konunun anahtar kelimeleri; 2'si ise nesnelere genel adı olarak tanımlamıştır. Bu durum kavramın birçok tanımının bulunmasından kaynaklanıyor olabilir. Kavram tanım olarak ele alınırsa, benzer ya da farklı obje ve olayların, ortak özelliklerinin bir kelime ya da isimle ifade edilmesi şeklinde belirtilebilir. Genel anlamda ise kavram; insan zihninde anlaşılan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi yapısı olmakta, bir sözcükle ifade edilmekte ve insanların düşünceleri sonucu gelişmektedir (Çeliköz, 1998). Buna göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin 'olguları karşılayan kelimeler' kategorisindeki tanımı kavramı karşılamaktadır. 'Konunun anahtar kelimeleri' ve 'nesnelere genel adı' kategorilerindeki tanımlardan ise tam bir tanımlama yapamamakla birlikte kavramlar hakkında genel anlamda bilgiye sahip oldukları görülmektedir. Kavram öğretiminin Sosyal Bilgiler eğitimindeki yeri ve önemi için katılımcılar, kavram öğretiminin etkili bir öğretim süreci sağladığından ve Sosyal Bilgilerde çok sayıda kavramın bulunduğundan önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların 4'ü konuyla ilgisiz cevaplar vermişlerdir.

Katılımcıların derslerde yaptıkları uygulamalara bakıldığında 9'unun kavram öğretimi aşamalarında sunuş yolunu, 2'sinin ise buluş yolunu kullandığı görülmektedir. Buluş yolu ile kavram öğretimine ilk önce kavramı temsil eden en iyi örnekle başlanır. Araştırmada öğretmenlerin çoğunluğunun tanımlama ile başladığı görülmüştür. Kavram öğretiminde soru-cevap, düz anlatım gibi geleneksel yöntemlerin kullanılması, öğrencilerin bilgi eksikliklerinin belirlenmeden derse başlanması ve kavram haritaları, kavram ağları, anlam çözümleme tabloları gibi modern tekniklerin derste kullanılmaması kavramların anlaşılmasını zorlaştırmakta ya da yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır (Güneş ve diğerleri, 2010). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin % 53,85'inin kavram öğretiminde ilk olarak dikkat ettikleri nokta ise ön bilgilerin kontrol edilmesidir. Öğrenme, önceki bilgilerle yeni öğrenilenler arasında bağ kurma sürecidir. Bu noktadan hareketle öğrenmeyi etkileyen en önemli faktörlerden biri önceki bilgilerdir (Dündar, 2008:327). Öğrenciler kavramlarla ilgili olarak doğal ve sosyal çevrelerinin etkisiyle ön bilgiler oluştururlar; öğrencilerin oluşturdukları bu ön bilgiler sonraki öğrenmelerini etkiler. Bu ön bilgilerdeki eksiklik ya da yanlışlık öğrencilerin yeni bilgileri öğrenmelerini zorlaştırabilmekte hatta engelleyebilmektedir (Novak, 1984).

Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre, en etkili kavram öğretme yöntemi kavram haritası vb. teknik ve materyallerin kullanılmasıdır. Daha sonra günlük hayatla ilişkilendirme ve örneklendirme gelmektedir. Bu düşüncelerine paralel olarak da kavram öğretiminde kullandıkları yöntem, teknik ve stratejilerin en başında kavram haritası vb. teknikler gelmektedir. Güneş ve diğerleri (2010) tarafından yapılan çalışmada da Fen Bilgisi öğretmenlerinin en çok kullandığı materyalin kavram haritası olması ile paralel sonuç elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda (Kılıçoğlu, 2011; Çolak, 2010; Akyol Gök, 2014; Süer, 2010; Tokcan ve Alkan, 2013; Coştu ve diğerleri, 2003; Çaycı, 2007) kavram haritası, kavram karikatürü vb. yöntemlerin geleneksel eğitime oranla akademik başarıyı artırdığı ortaya konulmuştur. Ancak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden hiç birinin, kavram

öğretimi stratejileri olan karşılaştırma, listeleme, gruplama, sınıflama ve yorumlama yaptığı konusunda bir bilgi elde edilememiştir.

Kavram öğretiminin etkililiğini değerlendirmede Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ders sürecinde veya sonunda soru cevap yöntemi ile ünite sonlarında ise değerlendirme testi ve sınavlar aracılığı ile fikir sahibi oldukları görülmüştür. Etkili bir eğitim için değerlendirmelerin öğretim sürecinin her basamağında olması ve anında dönüt verilmesi gerekmektedir. Ancak katılımcıların ifadelerine göre yalnızca 4'ü (Ö1, Ö9, Ö10, Ö12) hem ders esnasında hem ders sonunda hem de ünite sonunda kavram öğretiminin değerlendirmesini yapmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders esnasında veya sınavlarda en çok kullandıkları kavram öğretimi materyallerinin başında kavram haritası gelmektedir. Daha sonra bulmacalar ve balık kılıcı yer almaktadır. Kavram ağı, zihin haritası, anlam çözümlene tablosu ve yapılandırılmış girid, sadece 1'er öğretmen tarafından belirtilmiştir. Kelime ilişkilendirme testi, tanılayıcı dallanmış ağaç, kavram karikatürü, örümcek harita gibi materyaller ise hiç belirtilmemiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri kavramları ders başında veya yeri geldikçe açıklamaktadır. Ders başında kavramları açıklamak dikkat çekme ve öğretimden haberdar etme amacıyla kullanılabilir, ancak kavramların anlamlı ve kalıcı öğrenilmesi için en uygun zamanda verilmesi önem taşımaktadır. Kavram haritası ise Sosyal Bilgiler öğretmenlerince yeri geldikçe kullanılmaktadır. Kavram haritası, kavram karikatürü anlam çözümlene tablosu vb. teknik ve materyaller katılımcıların birçoğu tarafından ara sıra kullanılmaktadır. Bu materyallerden her zaman kullanılanların başında ise kavram haritaları gelmektedir. Güneş ve diğerleri (2010) tarafından yapılan çalışmada da fen bilgisi ve sınıf öğretmenlerinin kavram öğretiminde en çok kullandığı yöntem olarak kavram haritaları sonucu çıkmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram haritası kullanma nedenlerinin başına ise kavram haritalarının, konuların daha iyi anlaşılmasını ve etkin öğrenmeyi sağlaması gelmektedir. Diğer nedenler, konunun somutlaştırılmasını ve bir bütün olarak görülmesini sağlamasıdır. Kavramlar zihinsel işlemlerin temel yapı taşlarıdır ve diğer kavramlarla ilişkisi anlaşılmasızın tam olarak öğrenilemez (Aydın, 2005:341). Kavramlar arası ilişkiyi en güzel gösteren materyallerden birisi ise kavram haritasıdır. Yapılan çalışmalar kavram haritalarının; öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmada, başarıyı ve kalıcılığı arttırmada etkili olduğunu ortaya koymuştur (Kılıç ve Sağlam, 2004; Çolakoğlu, 2006; Çolak, 2010). Bu sonuçlar öğretmenlerin kavram haritasının etkililiği yönündeki görüşleriyle paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde en zorlandığı üniteler soyut kavramların bulunduğu tarih ve vatandaşlık konularıyla ilgili olan ünitelerdir. Özellikle 6.sınıf Demokrasinin Serüveni ve 5. Sınıf Bir Ülke Bir Bayrak ünitelerinde zorlandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu ünitelerin kavram açısından zengin olması, kavramların soyut olması, öğrenci seviyesine uygun olmaması ve örnek bulmakta zorlanması nedenleriyle zor öğretildiği belirtilmiştir. Kavramların özellikleri, öğrenme süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Soyutluk seviyesine, ayrıntılılığına ve diğer özelliklerine göre sınıflanan kavramların öğrenilme durum ve seviyeleri de farklılıklar göstermektedir. Göl, dağ ve nesnelere gibi somut olan kavramlar en düşük zorluk seviyesindedir. Daha soyut ve zor olan kavramlar ise; bağımlılık, adalet, kültürel değişim gibi kavramlardır. Bu kavramlar, tanımlamayla birlikte, örnek ve ilişkilendirme gibi ayrıntıları da gerektirir (Dündar, 2008:305).

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin zorlandıkları konulara paralel olarak da öğrencilerde görülen kavram yanlışlarının tarih ve vatandaşlık konularında ağırlıkta olduğu görülmüştür. Yönetim şekilleri, yasa, anayasa, Atatürk İlkeleri, egemenlik, bağımsızlık gibi kavramlar başta gelmektedir. Coğrafya konularında ise nüfus, nüfus yoğunluğu, delta, havza, ölçek, harita, enlem, boylam gibi kavramlarda kavram yanlışlarının bulunduğu belirtilmiştir. Yapılan birçok çalışmada da bu kavramlarda öğrencilerin kavram yanlışları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bitlisli (2014), tarafından yapılan çalışmada paralel, meridyen, ölçek; Kılıçoğlu (2011), tarafından yapılan çalışmada ölçek, harita, konum; Çakmak (2006)'ın yaptığı çalışmada nüfus ve nüfus yoğunluğu; Tural (2011)'in yaptığı çalışma sonucunda çağ, kronoloji, eşitlik, hak, hukuk, bilim, devlet, kültür; Akdağ (2010)'in yaptığı çalışmada paralel, meridyen, kroki, harita, konum kavramlarında kavram yanlışlarının olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Akinoğlu ve Arslan (2007)'in yaptığı çalışmada öğrencilerin tarih öğretiminde geçen kronoloji, yer-mekan isimleri, devlet yönetim şekilleri ve eski Türkçe 'de kullanılan kavramları öğrenmede güçlük çektikleri; Doğan (2007) tarafından yapılan çalışmada "Bir Ülke Bir Bayrak" ünitesindeki devlet, milli

egemenlik, cumhuriyet, demokrasi, anayasa, yasa, merkezi yönetim, vatandaş kavramlarının yeterli düzeyde kazanılmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Aycan (2010), tarafından yapılan çalışmada T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan kavramların çoğu öğrenciler tarafından kavranamamış ve kavram yanlışlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, bu ünitelerde zorlanmalarının sebebi olarak konuların soyut olması, öğrencilerin seviyesine uygun olmaması ve örnek bulmakta zorlanma gibi nedenler belirtmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmenleri genel olarak kavram öğretiminde ise yine kavramların öğrenci seviyelerine uygun olmamasını sorun olarak görmektedirler. Öğretmenlerin bu görüşünü destekler nitelikte araştırmalar mevcuttur. Aycan (2010), tarafından yapılan çalışmada T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan anlaşma-antlaşma, ihtilal-darbe, genelge-tebliğ gibi yakın anlamlı olan kavramlarla ilgili yanlış kavrayışları olduğu, bu kavramların tanımlarını birbirinden ayırt edemedikleri ve tanımlarını karıştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ciritci (2012), tarafından yapılan araştırmada ise 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Öğrenci Kitaplarında program hedeflerindeki kavramların bir kısmının bulunmadığı ve kavramların öğretiminin giriş, geliştirme ve pekiştirme seviyelerine uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğunun hem sunuş yolu basamakları ile hem de buluş yolu basamakları ile tam olarak kavram öğretimini gerçekleştirmediği görülmüştür. Genel olarak kullanılan sunuş yolu ile; kavramın tanımının verilmesi, kavramın tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin verilmesi ve kavrama dahil olan ve olmayan örneklerin verilmesi basamaklarından Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sadece tanımlama ve açıklama yaptığı, örnek verdiği anlaşılmaktadır. Kavrama dahil olmayan örneklerin verilmesi ile ilgili bir veri elde edilememiştir. Buluş yolu ile kavram öğretimi ise kavramı en iyi anlatan örnekle başlanması, kavramı niteleyen diğer örneklerin verilmesi, kavrama dahil olan örneklerden hareketle o kavramın ortak özelliklerinin buldurulması, genellemeye gidilmesi, kavrama dahil olmayan örneklerin verilmesi ve kavrama dahil olmayan örneklerden hareketle, o kavramın ayırt edici özelliklerinin buldurulması basamakları ile gerçekleştirilir. Buluş yolu ile öğretim yaptığını belirten katılımcıların bile yaptığı uygulama sadece ipucu vererek öğrencinin kavrama ulaşmasını sağlamak şeklindedir. Ayrıca kavram öğretimi stratejileri olan karşılaştırma, listeleme, gruplama, sınıflama ve yorumlama basamakları da hiçbir katılımcı tarafından belirtilmemiştir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayanarak şu önerilerde bulunulabilir:

1. Kavram yönünden zengin olan özellikle sosyal ve fen gibi dersler için öğretmenlere kavram öğretimine yönelik etkili hizmetiçi eğitim verilmelidir. Özellikle etkili kavram öğretim aşamaları belirtilmelidir.
2. Öğretmenlerin birçoğunun alışık olduğu sunuş yolu ile öğretimi tercih ettiği bilinmektedir. Öğretmenleri başka yöntemleri kullanmaya cesaretlendirecek hizmetiçi eğitim programları düzenlenmelidir.
3. Kavram öğretiminde etkililiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmuş olan kavram haritası, kavram ağı, anlam çözümleme tablosu gibi öğretim materyalleri öğrencilerin etkin olmasını ve öğrenilenlerin de kalıcı olmasını sağlamaktadır. Öğretmenlerin en çok kullandığı kavram öğretim materyali kavram haritasıdır. Diğer materyallerin tanıtılmasını ve öğretmenlerce kullanılmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır.
4. Öğretim değerlendirmelerinin ünite sonuna bırakılmaması, anında dönüt verebilmek için süreç içerisinde sürekli değerlendirme yapılmasının zorunlu olduğu düşünülmektedir. Bunun için ders programlarında gerekli değişiklikler yapılmalıdır.
5. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin en çok zorlandığı ve öğrencilerin kavram yanlışlarının bulunduğu tarih ve vatandaşlık konularında bulunan soyut kavramların üzerinde durulmalı, bu kavramlarla ilgili araştırmalar artırılmalı ve bu kavramların öğretimi için özel materyal geliştirilmelidir.
6. Kavram öğretiminde etkili olan kavram haritası, kavram ağı, bulmaca, karikatür gibi materyallerin ders kitaplarında bolca yer alması sağlanmalıdır.

Araştırmacılar İçin Öneriler

1. Bu çalışma kavram öğretimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini ortaya çıkarmıştır. Kavram öğretimi eğitim için önemli olduğundan bu çalışma farklı branşlarda da yapılabilir.
2. Bu tür araştırmalar yapılandırılmamış görüşme şeklinde daha uzun sürede ve gözleme yer verilerek yapıldığında problem durumu daha derinlemesine incelenebilir.
3. Soyut kavramların öğretimi üzerine deneysel araştırmalar yapılabilir.

Not: Bu çalışma 27- 29 Ekim 2016 tarihlerinde Antalya’da 7 ülkenin katılımıyla düzenlenen World Conference on Educational and Instructional Studies- WCEIS’de bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Akdağ, Ş. (2010). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi “yeryüzünde yaşam” ünitesindeki kavram yanlışları*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Akengin, H. ve İbrahimoglu, Z. (2010). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve derse ilişkin görüşlerine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 1-19.

Akinoğlu, O. ve Arslan, Y. (2007). Türkiye’de ortaöğretim öğrencilerinin tarih kavramlarını kazanma durumu ve değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 137-154.

Akyol Gök, Ö. (2014). *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde, ülkemizin kaynakları ünitesinde kavram haritası tekniğinin başarı, tutum ve kalıcılığa etkisinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Aycan, Y. (2010). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi ve atatürkçülük dersinde yer alan kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışları (gördes örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Aydın, M. Z. (2005). *Din Öğretiminde Yöntemler*. 2.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Baloğlu Uğurlu, N. (2005). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin dünya ve evren konusu ile ilgili kavram yanlışları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 229-246.

Bitlisli, N. (2014). *6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi yeryüzünde yaşam ünitesinde geçen coğrafi kavramları algılama düzeyleri ve kavram yanlışları (bayburt örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.

Ciritçi, M. (2012). *Sosyal bilgiler programında yer alan kavramların 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerde kullanılma sıklıkları ile giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeyleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Coştu, B., Karataş, F.Ö. ve Ayas, A. (2003). Kavram öğretiminde çalışma yapraklarının kullanılması, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 33-46.

Coştu, B., Ayas, A. ve Ünal, S. (2007). Kavram yanlışları ve olası nedenleri: kaynama kavramı, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 4, 123-136.

Çakmak, F. (2006). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi nüfus ve yerleşme konusunda geçen kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışları*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Çaycı, B. (2007). Kavram değiştirme metinlerinin kavram öğrenimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 87-102.

Çeliköz, N. (1998). Kavram öğrenme ve öğretme ilkeleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2 (2), 69–76.

Çolak, R. (2010). *Kavram haritalarının sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde tarihsel kavramların öğretiminde kullanılması: kavram haritası ile yapılan öğretim ile tutum, başarı ve kalıcılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Çolakoğlu, R. (2006). *Yenilenen ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi on birinci ve on ikinci sınıf müfredat programının kavram haritası tekniğiyle işlenişi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Deniz, Ö. F. (2003). *Lise 1 coğrafya derslerinde kavram haritalarının başarıya etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Doğan, O. (2007). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi "bir ülke bir bayrak" ünitesindeki kavramların öğrenilmesinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Doğanay, A. (2002). Öğretimde kavram ve genellemelerin geliştirilmesi. Bulunduğu Eser: C. Öztürk, D. Dilek (Ed.) *hayat ve sosyal bilgiler öğretimi*. (ss. 266-294). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğanay, H. 2002. *Coğrafya öğretim yöntemleri*. Erzurum: Akif Yayın Dağıtım.

Dündar, H. (2008). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. Bulunduğu Eser: Tay, B. ve Öcal, A.(Ed.) *özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (1.Baskı) (ss. 302-331). Ankara: Pegem Akademi.

Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Alkım Yayınları.

Eroğlu, C. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinde geçen kavramların içerik düzenleme stratejileri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Gencer, B. P. (2006). *İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler dersi coğrafya konularında kavram haritalarının öğrenci başarısına etkisi (erzurum ili ömer nasuhi bilmen ilköğretim okulu örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Gündoğdu, A.E. (2012). Türkçe dersi öğretim programı'nın kavram öğretimi açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 31-44.

Güneş, T., Dilek, N., Demir, E., Hoplan, M. ve Çelikoğlu, M. (2010). *Öğretmenlerin kavram öğretimi, kavram yanlışlarını saptama ve giderme çalışmaları üzerine nitel bir araştırma*. International Conference on New Trends in Education and Their Implications. Antalya: 11-13 November. ISBN: 978 605 364 104 9. S:936-944.

Kaptan, F. (1999). *Fen Bilgisi Öğretimi*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Kılıç, D., Sağlam, N. (2004). Biyoloji eğitiminde kavram haritalarının öğrenme başarısına ve kalıcılığına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 155-164.

Kılıçoğlu, G. (2011). *Sosyal bilgiler derslerinde kavramsal değişim metinlerinin kavram yanlışlarını giderme üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kısa, F. (2007). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde beyin fırtınası tekniğiyle kavram öğretiminin öğrencilerin akademik başarı düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kızıl, Ö. (2015). *Sosyal bilgiler 6. sınıf "ülkemin kaynakları" ünitesinin kavram bulmacası etkinlikleri yoluyla öğretiminin akademik başarı üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Kocaarslan, M. (2012). Tanılayıcı dallanmış ağaç tekniği ve ilköğretim 5. sınıf fen ve teknoloji dersi maddenin değişimi ve tanınması adlı ünite de kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 269-279.

Merrill, M. D. 1983. *Component Display Theory, Instructional Design Theories And Models*, Ed: C.M. Reigeluth. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4-5. ve 6-7. sınıflar öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.

Novak, J. D, Gowin, D. B. & Johansen, G. T. (1983). The use of concept mapping and knowledge vee mapping with junior high school science students. *Science Education*, 67 (5), pp.625–645.

Novak, J. D. (1984). Application of advances in learning theory and philosophy of science to the improvement of chemistry teaching. *Journal of Chemical Education*, 61(7), 607-612.

Özdoğan, M. (2008). *Yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda hazırlanan yeni sosyal bilgiler programında aktif öğrenme tekniklerinin kullanımı (kalın ve bayat ilköğretim okulları örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Süer, S. (2010). *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde coğrafi kavramlar bakımından öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri ve bu kavramların geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Tokcan, H., Alkan, G. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 1-19.

Tural, A. (2011). *Sosyal bilgilerde yapılandırmacı yaklaşımla kavram öğretimine yönelik model geliştirme*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Tütüncü, G. (2008). *Kimya öğretmen adaylarının kavram öğretimi ve önemi hakkındaki düşünceleri*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Ulusoy, K., Yanpar Yelken, T. (2009). İlköğretim 4. ve 5.sınıf öğrencilerinin Atatürkçülük ile ilgili kavramları algılamaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 213-223.

Ülgen, G. (2001). *Kavram geliştirme ve uygulamalar*.(3.Baskı). Ankara: Pegem A Yayınları.

Yel, S. (2012). Kavram geliştirme ve öğretimi. Bulunduğu eser: Öztürk, C.(Ed.) *Sosyal bilgiler öğretimi* (3.Baskı) (ss. 111-143) Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zarrillo, J. (2008). *Teaching elementary social studies*. Ohio: Pearson.